

Over het leven na de dood

In de wijk in Eindhoven waar ik zo’n vijftien jaar gewoond heb, een wijk met huizen die vrijwel allemaal stammen uit de jaren dertig van de vorige eeuw, heeft men de straten vernoemd naar literaire auteurs die destijds populair waren, het verdienden om vereeuwigd te worden op een straatnaambordje. Dus kan men daar nu wonen en wandelen in de Jacques Perkstraat of de Herman Heijermanslaan, maar ook in de Melati van Javalaan en de Johan Vestersweg en de Van Coothstraat en de Poelhekkelaan en de Van der Lansstraat en de Broerelaan. Ooit iets gelezen van deze beroemde auteurs? Literaire roem is vaak vergankelijk, de onsterfelijkheid die auteurs tijdens hun leven soms wordt toegedicht, blijkt na hun dood toch opgeheven te kunnen worden. Waarom zijn sommige auteurs na hun dood nog springlevend en anderen echt morsdood? Wat maakt auteurs überhaupt populair, bekend, geliefd? De kwaliteit van hun werk, is het voor de hand liggende antwoord, maar simpele antwoorden deugen meestal niet.

Joop Dirksen **Levende auteurs**
De ‘populariteit’ van levende auteurs lijkt een mix, een optelsom van kwaliteit, toegankelijkheid, uitgeefstrategie en media-aandacht. Dat kwaliteit alleen niet voldoende is, bewijst bijvoorbeeld Maria Stahlie. Alle recensenten loven haar werk, er is blijkbaar een lezersgroep, maar ze blijft een auteur in de marge van het literaire wereldje. Toegankelijkheid alleen is natuurlijk ook geen criterium, anders zouden Bouquetreeks titels in groten getale de longlist van de Librisprijs vullen. Maar zolang Geerten Meijsing bleef

vasthouden aan zijn streven dat zijn eruditie in elke zin die hij schreef, merkbaar moest zijn, kwam hij niet verder dan een te verwaarlozen groep lezers. Toen hij met *Veranderlijk en wisselvallig* concessies deed en zijn bespiegelingen over zijn depressies afwisselde met pakkende erotische verhalen, kreeg hij behalve de Ako-literatuurprijs ook ineens veel meer aandacht en veel meer lezers. Uitgeefstrategie speelt een rol: natuurlijk (?) geloven uitgevers in wat ze uitgeven, geloven ze in de verkoopbaarheid van het werk dat ze op de markt brengen. De voor- en najaarsaanbiedingen

aan de boekhandels staan, als je de wervende teksten moet geloven, boordevol meesterwerken. Toch is er duidelijk meer nodig dan wat aanbevelingskreten. Vassalucci is een goed voorbeeld van een uitgever die stevig aan de weg timmert: dat werkt zonder meer verkoopbevorderend maar het jaagt veel recensenten in het harnas. De manier waarop *De gelukkige huisvrouw*, van Heleen van Royen ‘in de markt is gezet’ heeft er aantoonbaar aan bijgedragen dat het boek door vrijwel alle recensenten is neergesabeld. Lees er de recensies maar op na: in vrijwel alle wordt er uitvoerig ingegaan op de manier van presenteren door de uitgever (met een website met daarop de auteur in uitdagende pose afgebeeld!), maar van een serieuze, inhoudelijke bespreking is geen sprake. En dat terwijl het boek toch duidelijk kwaliteiten heeft. Of Van Royen ondanks of dankzij haar uitgever, kwaliteit genoeg bezit om aan het literaire firmament te blijven, moet nog blijken. Ook de manier waarop Lulu Wang door dezelfde uitgever is gepresenteerd, heeft gewerkt, maar hier blijkt dat uitgeefstrategie alleen ook niet voldoende is. Al in het laatste deel van *Het Lelietheater* werd zichtbaar, wat later alleen maar werd bevestigd: dat Lulu niet kan schrijven en dus geruisloos van het toneel aan het verdwijnen is waar ze met zoveel poeha opgeduwd was. De media spelen een belangrijke rol en dan niet alleen de literatuurpagina’s

van krant en opinieblad – al is het voor een boek dat niet gerecenseerd wordt, vrijwel onmogelijk om door te breken –. maar ook en vooral ‘indirecte’ media-aandacht, dat wil zeggen aandacht voor de auteur: *human interest*-verhalen in damesbladen, op de televisie verschijnen in welk verband ook, een rel (laten) schoppen: allemaal prima. Een literaire prijs levert natuurlijk ook veel aandacht op, verfilming van het boek is in alle opzichten lonend; eigenlijk is alles wat het boek, maar ook de man of vrouw achter het boek in de schijnwerpers zet, mooi meegenomen.

Belangrijk is wel dat de auteur een beetje ‘oogt’ en een beetje ‘bekt’. Joost Zwagerman als ideale schoonzoon in praatprogramma’s, Ronald Giphart als vrolijke jonge hond overal aanwezig waar maar behoefte bestaat aan geestige, seksueel getinte oneliners, Nelleke Noordervliet met een serieuze column in een serieuze krant, Connie Palmen met haar opmerkelijke partnerkeuzes, het zijn allemaal auteurs die media-aandacht krijgen, los van hun literaire werk; dat dat hun verkoopcijfers positief beïnvloedt, lijdt geen twijfel. Daarnaast – het zou bijna achter al deze bijkomende factoren verdwijnen – speelt als ‘succesfactor’ literaire kwaliteit natuurlijk ook een rol. Maar gezien de volstreekte onmeetbaarheid en de volstreekte subjectiviteit daarvan, is het een uitermate vaag criterium.

Jeroen Brouwers

Jeroen Brouwers beschrijft in *Winterlicht* onder andere zijn ervaringen als lector bij een uitgeverij: de stapels manuscripten die dagelijks op zijn bureau belanden, allemaal afkomstig van mensen die toch oprecht dachten dat ze een meesterwerk hadden afgescheiden. De lector is de eerste zeef: ‘..de enige échte, eminente kenner van de literatuur van zijn dagen: behalve dat hij leest en bijhoudt wat er zoal aan

“schone letteren” verschijnt, heeft hij gelezen en bijgehouden wat er niet verschijnt: alleen hij weet wat er intussen óók nog aan “belletrie” is afgescheiden waarvan, behalve hij, nooit enige lezer kennis zal hebben genomen, omdat het voor uitgave werd afgekeurd. (...) Wat door de literatuurkritiek als “middelmattig” wordt aangeduid, of als “inferieur” wordt afgewezen, of zelfs, nog erger, op grond van absolute waardeloosheid wordt doodgezwegen, is nog altijd het beste wat de lector van de uitgeverij naar eer en artistiek geweten uit de hem overspoeld hebbende zee van manuscripten heeft opgepikt. (...) Van mijn uitgeversbezigheden heb ik geleerd, dat het past om een groot respect te hebben voor wat in de literatuur wél goed is, respect voor de ernst, de verbetering en de moed waarmee de enkele échte schrijvers die ons land bezit aan hun oeuvre werken, respect voor de eenzaamheid die de eenzaamheid is van de paradijsvogel die moet leven tussen de horden kraaien die hem zijn talent misgunnen, hem persoonlijk verdacht maken, zijn compromisloze kunstenaarschap honen en zijn prestaties kleineren.’ (*Winterlicht*, p. 29-32)

Het zal wel duidelijk zijn hoe Brouwers denkt over alle bijkomende, niet strikt literaire factoren die bijdragen aan iemands literaire succes: het enige dat volgens hem telt, is de bezieling, de volstreekte gedrevenheid van een kunstenaar die niet anders kan dan scheppen, worstelend met de angst om niet goed genoeg te kunnen uitdrukken wat hem bezighoudt, gekweld door doodsangst. Literaire kwaliteit vereist ‘totale overgave’. Betekent dat weer dat elke auteur die niet die onvoorwaardelijke gedrevenheid bezit, niet deugt? Is alleen de fulltime schrijver, eenzaam in armoede op zijn zolderkamertje bezig, een uitverkorene? We komen via nog levende auteurs niet veel dichterbij een antwoord op de

vraag waarmee we gestart zijn: wat maakt een auteur bekend, populair, geliefd? Wellicht levert een kijkje op het kerkhof wat meer duidelijkheid.

Dode auteurs

Waarom zijn sommige allang overleden auteurs nog springlevend, en andere morsdood?

Simon Vestdijk was tijdens zijn leven een aandachttrekkend auteur, alom gerespecteerd, met de glans van onsterfelijkheid om zich heen. Nu leest geen mens nog iets van zijn werk. Zijn al zijn populaire romans – om ons daartoe maar even te beperken – ineens waardeeloos geworden? *Terug tot Ina Damman, Pastorale 43, De kellner en de levenden*: allemaal rijp voor het oud papier? Waarom wordt Willem Elsschot nog wél gelezen en Louis Couperus en F. Bordewijk, terwijl destijds veelbelovende tijdgenoten in de vergetelheid zijn geraakt? Weer is er waarschijnlijk sprake van een mix van factoren: waar de auteur niet meer op de televisie kan verschijnen, moet er toch duidelijk meer sprake zijn van literaire kwaliteit, een aansprekende thematiek, een niet al te tijdgebonden verwoording. Maar ook hier spelen buitenliteraire factoren een rol.

Zou Elsschot nog steeds even populair zijn als niet het naar hem genoemde Genootschap allerlei activiteiten ontwikkelde en daarmee zijn naam en zijn werk de media instuurt? Voorzitter Vic van de Reijt kent de wegen naar de publiciteit en hanteert die met succes. Meteen kan dan worden tegengeworpen dat er toch ook een Vestdijkgenootschap is, en het hebben van een club van bewonderaars alleen is dus niet voldoende om onsterfelijk te blijven. Elsschots onderwerpen en met name de nuchtere, heldere wijze waarop hij die onderwerpen belichtte, spreken blijkbaar meer lezers aan dan de wat stroeve stijl van Vestdijk. Couperus heeft, zou je kunnen stellen,

de Indiëlobby als steun in de rug: zolang in Den Haag nog (nakomelingen van) Indiëgangers temidden van de relikwieën uit Nederlands-Indië voortleven, blijft het werk van Couperus leven. Een televisiebewerking van *De stille kracht*, en een toneelversie hebben overigens zeker ook hun bijdrage geleverd aan de conservering van de onsterfelijkheid van deze dode. Bordewijk mag Mike van Diem dankbaar zijn, die met een flitsende verfilming *Karakter* weer revitaliseerde; daarnaast is het feit dat *Bint* heel bruikbaar is om leerlingen het beetje schooltucht dat tegenwoordig nog bestaat, te laten accepteren ('als jullie niet willen luisteren, voer ik een Bintbewind in!') en het resultaat is toch tenminste weer wat decennia méér onsterfelijkheid voor deze ook al in Den Haag opgegroeide auteur. Zou de conservatieve uitstraling van die woonplaats er misschien ook nog iets mee te maken hebben?

Reanimatiecursus

Een belangrijke rol in dit alles kan overigens weggelegd zijn voor u, beste

docent. U heeft immers toch wel enige inbreng in de canonvorming op uw school. U hebt, als het goed is, toch behoorlijk wat invloed op de invulling van de literatuurlijsten van uw pupillen. Nu gaan we er, optimistisch als we zijn, van uit dat u niet met een volstrekt vaste, dichtgetimmerde lijst werkt ('Jongens en meisjes, jullie mogen jullie boeken kiezen uit deze lijst van vijftientig titels. Dit zijn de boeken die ik destijds gelezen heb, en waarom zouden die dan ineens niet meer geschikt zijn voor jullie?!'). Dat betekent dat u probeert om op maat te adviseren, te zorgen dat het goede boek op het goede moment bij de goede leerling komt. Natuurlijk zult u daarbij aan zwakkere lezers vooral de wat toegankelijker boeken aanraden, maar de competentere lezers kunt u natuurlijk veel ruimer bedienen. Het is natuurlijk heel goed mogelijk, en ook aanbevelenswaardig om bij die advisering van de beter leerlingen wat stokpaarden te berijden: waarom zou u uw leesgenoot ook niet gunnen aan uw leerlingen? Zo zou u uw privé-reanimatieproces-

van-een-gestorven-auteur in beweging kunnen zetten, de auteur van uw voorkeur onsterfelijk kunnen maken. Hebt u een lievelingsauteur die al verscheiden is, of op korte termijn de kans loopt om heen te gaan, en voorziet u problemen met zijn of haar onsterfelijkheid: doe er iets aan! En onderschat niet die kans op problemen met het verkrijgen en behouden van onsterfelijkheid: ook, zelfs de zogenaamde 'Grote Drie' zijn kwetsbaar: rondom Hermans wordt het al wat stiller, al zullen *Nooit meer slapen* en *De donkere kamer van Damocles* ongetwijfeld nog decennialang gelezen worden. Reve is fysiek en mentaal al ver heen, en zonder zijn lijkzige ironische verbale ondersteuning zal veel van zijn werk na zijn dood ook in de vergetelheid verdwijnen; slechts Mulisch zal dankzij de omweg van de internationale lof bij ons toch nog een bekend auteur blijven, lang na zijn dood (het 'Homerus, Dante, Mulisch'-citaat doet het ongetwijfeld nog vele decennia, wat zeg ik, vele eeuwen uitstekend in flapteksten!). Overigens is de sterk gedaalde populariteit van een aanvankelijk ook onuitroeibaar geacht fenomeen als Wolkers, weer even aan het stijgen dankzij de herkenning door allochtone zich emanciperende, dus stevig strijd met hun strenge, godsdienstig geïnspireerde vaders leverende jongeren.

Ik geef u hier wat reanimatietechnieken, aan de hand van een concreet voorbeeld: een auteur die dreigt weg te drijven in de nevelen van de vergetelheid terwijl hij in mijn ogen onsterfelijkheid verdient, Anton Koolhaas. Tijdens zijn leven een gerespecteerd en veelgelezen auteur, nu hoogstens nog bekend van zijn hit-voor-middelbare-scholieren *Vanwege een tere huid*. Ter illustratie van zijn vergankelijkheid: zoon Rem, de architect, werd jarenlang aangeduid als 'de zoon van Anton'; nu zijn de verhoudingen omgekeerd en is Anton voorzover hij nog ooit ter sprake

komt, ‘de vader van Rem’: zo gaat dat met vaders en zonen. Wat we – u en ik, want ik ga ervan uit dat u het tot nu toe volledig met me eens bent – wat we gaan doen om Koolhaas toch tenminste een jaar of dertig onsterfelijk te maken, is het volgende: in de literatuurlessen in vier havo/vwo laten we leerlingen korte verhalen van Koolhaas lezen en uitwerken in een leesverslag. Twee suggesties: ‘Gif van de overkant’ (uit de bundel *Poging tot instinct*), dat via een inkijkje in de wereld van ratten laat zien hoe individualiteit op gespannen voet staat met de macht, de rol van de groep: dat een groep die afwijkende eenlingen niet de ruimte biedt, daar zelf op den duur aan te gronde gaat. Het is een vlot leesbaar verhaal, met aardige structuurelementen, dus ook als demonstratiemateriaal van literaire theorie heel geschikt. Een tweede suggestie is ‘Mijnheer Tip is de dikste meneer’ (uit de bundel *Vergeet niet de leeuwen te aaien*): een verhaal dat zich afspeelt in de varkensstal en humoristisch maar indringend beschrijft dat we de dood verdringen tot hij voor de deur staat. De thematiek van Koolhaas is tijdloos en spreekt (dus) iedereen, ook jonge lezers aan. Via zijn dieren geeft hij zijn kijk op leven en dood: ‘pas als je je bewust bent van je sterfelijkheid kun je ten volle leven,’ of: ‘vroeg of laat realiseert ieder zich het naderende einde en reageert daarop op de hem kenmerkende wijze.’ Daarnaast schrijft hij over liefde en vriendschap, over boven jezelf uitstijgen, hoe klein en kwetsbaar je ook bent. Herkenbaar, boeiend en ‘leerzaam’. Zijn dierenverhalen zijn sowieso uniek in de literatuur: de wijze waarop hij dieren als dieren laat optreden, ze volstrekt geloofwaardig ‘van binnenuit’ presenteert, is ongeëvenaard in de wereld. Als er door de behandeling van wat korte verhalen interesse is ontstaan, kunt u wijzen op de bundels met meer

van dit soort dierenverhalen, maar ook op de romans van Koolhaas, enerzijds romans waarin dieren nog een belangrijke rol spelen, zoals *De geluiden van de eerste dag*, het bij redelijk wat leerlingen al bekende *Vanwege een tere huid*, *Ten koste van een hagedis* en *De hond in het lege huis*, anderzijds ook mooie mensenromans als *Tot waar zal ik je brengen* en *Een aanzienlijke vertraging*. Als u in een of twee zinnnetjes uitlegt waar deze prachtboeken overgaan, dat Koolhaas geobsedeerd was door de angst om zijn partner te verliezen, maar ook op een prachtige manier over gewone, heel herkenbare liefdesrelaties kon schrijven, relaties zoals u en ik ze hebben, dan kunt u ervan overtuigd zijn dat leerlingen eens een Koolhaas uit de (bibliotheek)kast halen, zeker als u een beetje druk op de ketel zet: ‘een leerling die literatuur een beetje serieus neemt, mag deze schrijver niet laten ontbreken op zijn lijst!’ Koolhaas, zo maakt u vervolgens aan uw geïnteresseerd geraakte leerlingen duidelijk, was veel met film bezig (een aanbeveling voor de leerling van nu, die dat meestal ook wel een aantrekkelijk medium vindt!). U beschrijft zijn baanbrekend werk als directeur van de filmacademie in een tijd dat de Nederlandse film per definitie op hoongelach kon rekenen. Een heel andere tijd dan nu, nu Nederlandse films en filmers stevig aan de weg timmeren en lauweren oogsten. Dat de rol van Koolhaas hierin moeilijk meetbaar is, hoeft u natuurlijk er niet bij te vertellen. De verfilming van de roman van Koolhaas *De nagel achter het behang* onder de titel *Dokter Pulder zaait papavers* mag ook nu nog heel geslaagd genoemd worden. Te huur in de betere videotheken: toon wat fragmenten als smaakmaker! Vervolgens doen anekdoten over Koolhaas het ook nog altijd aardig: over zijn slordigheid als schrijver, het feit dat hij steeds de kerstvakantie benutte om

even een complete roman te schrijven! Zelfs na zorgvuldige werkzaamheden van zijn redacteur bij de uitgeverij, bleven er nog wel onzorgvuldigheden staan in veel van zijn boeken. Loof een prijs uit voor de leerling die er een aantal weet op te sporen in het door hem of haar gelezen boek. Over Koolhaas zijn erg interessante studies verschenen. Twee werkjes die u zeker onder de aandacht van uw leerlingen zou moeten brengen zijn *Koolhaas onder de mensen* en *Vertellen is menselijk*: het een erg positief, van de hand van Warn de Moor, die als criticus op een gegeven moment een briefwisseling aanging met de auteur en daarvan verslag uitbrengt in dit boekje; het andere een stukje negatiever, van de hand van Jacques Kruithof, met name over de vertelwijze van Koolhaas, het auctoriale vertelperspectief dat bij Kruithof soms irritatie opwekt, wat bij Koolhaas op zijn beurt weer hevige woede teweegbracht. De niet zo in literatuur geïnteresseerde jongens, meestal de natuurprofielboys, kunt u misschien nog lokken door erop te wijzen dat Koolhaas in romanvorm de evolutietheorie eens kritisch bekeken en origineel bewerkt heeft in een erg apart, verrassend boek, *Nieuwe maan*. Dat het na al deze activiteiten tijd wordt om de oprichting van een Anton Koolhaas Genootschap te gaan overwegen, zal duidelijk zijn. Dat is het enige nog ontbrekende ingrediënt in het recept voor onsterfelijkheid dat ik boven gaf. Bij uw leerlingen heeft u binnenkort ongetwijfeld al potentiële leden, ik bij de mijne ook, dat moet dus lukken. Ik hoor nog wel van u.

Joop Dirksen, redacteur van Tsijp/Letteren, is leraar Nederlands en CKV-1 aan het Pleincollege Eckart in Eindhoven. Hij is auteur van de Handleiding leesdossier en van Dossier lezen. een literatuuronderwijsmethode. ■